

ИНСОН КАПИТАЛИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ ИЖТИМОЙ СИЁСАТИНИНГ МУҲИМ ЙЎНАЛИШИ СИФАТИДА

Гавхарнисо Ахмадхановна Саттикулова
“Иқтисодиёт ва менежмент”
кафедраси катта ўқитувчиси
Тошкент давлат шарқшунослик университети
E-mail: gavkharniso@gmail.com

Аннотация: Мақола таълим тизимининг инсон капитални шакллантириш ва ривожлантиришдаги ўрни ва ролига бағишланган. Мақолада таълим тизимининг ривожланиш даражаси ва мамлакатда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотлар муваффақияти ўртасидаги ўзаро боғлиқлик, мактабгача таълим ва мактаб таълими ривожланишининг асосий кўрсаткичлари таҳлил қилинган, бу соҳада мавжуд муаммолар асосланган ва уларни ҳал этиш бўйича хулосалар келтирилган.

Kalit soʻzlar: инсон капитаоли, таълим, мактабгача таълим, мактаб таълими, мактабгача таълим қамрови, умумтаълим мактаблари, нодавлат таълим ташилотлари, таълим сифати, таълим инфратузилмаси.

РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА – ВАЖНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В УЗБЕКИСТАНЕ

Гавхарнисо Ахмадхановна Саттикулова
Старший преподаватель кафедры
”Экономика и менеджмент”
Ташкентского государственного университета востоковедения
E-mail: gavkharniso@gmail.com

Аннотация: Статья посвящена месту и роли системы образования в формировании и развитии человеческого капитала. В статье обосновываются связь между уровнем развития системы образования и успешностью реализуемых в стране экономических реформ, анализируются основные показатели развития дошкольного и школьного образования, выявляются существующие проблемы в данной сфере и предлагаются выводы по их решению.

Ключевые слова: человеческий капитал, образование, дошкольное образование, школьное образование, охват дошкольным образованием, общеобразовательные школы, негосударственные образовательные организации, качество образования, инфраструктура образования.

DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL IS AN IMPORTANT DIRECTION OF STATE SOCIAL POLICY IN UZBEKISTAN

Gavharniso Akhmadkhanovna Sattikulova
Senior Lecturer of the Department
"Economics and Management"
Tashkent State University of Oriental Studies
E-mail: gavkharniso@gmail.com

Abstract: The article is devoted to the place and role of the education system in the formation and development of human capital. The article substantiates the relationship between the level of development of the education system and the success of economic reforms implemented in the country, analyzes the main indicators of the development of preschool and school education, identifies existing problems in this area, and offers conclusions for their solution.

Keywords: human capital, education, preschool education, school education, preschool education coverage, comprehensive schools, non-governmental educational organizations, quality of education, educational infrastructure.

КИРИШ

XX asrning sўnggi choraigidan boʻshlab inson kapitali iqtisodiy ўsişning eng asosiy omillaridan hisoblanib, uni ustuvor darajada rivojlantirish zaruriyati bir qator sabablar bilan izohlanadi:

Birinchidan, fan sigʻimi yuqori, yuqori texnologiyali innovatsion iqtisodiyetga asoslangan postindustrial jamiyatga ўtish sharoitida mehnat faoliyatining mazmuni va xarakteri tubdan ўzgaradi. Mehnatning ijodiy xarakteri, ishlab chiqarish kuchi sifatida bilim, ishlab chiqarish resursi sifatida axborotning jamiyat rivojlanişidagi roli oʻshib bormoqda.

Ikkinchidan, sifat ўzgarishlari tufayli inson kapitali takror ishlab chiqarish jarayonida etakchi unsga, ishlovchilarning yuqori mалаkasi va bilimlari asosiy raqobatbardosh resursga aйланди.

Uchinchidan, postindustrial jamiyatda xizmat kўrsatish sohasining roli oʻshib bоради. Ushbu sohaning barча tashkil etuvchilari bevosita insonning rivojlanişi bilan bogʻliқ бўлиб, ular mehnat resurslari ҳамда ularning sifat tavsiflarini shakllantirishda muhim роль ўйнайди.

Tўrtinchidan, iqtisodiyetni harakatga keltiruvchi kuchlarning inson omili tomonga бурилиши nafaqat ishlab chiqarish kuchlari tarkibidagi tub ўzgarishlar, balki ishlab chiqarish munosabatlaridagi sifat ўzgarishlari bilan bogʻliқ. Iqtisodiy rivojlanişda inson kapitalining etakchi mavqega эга бўлиши ushbu kapitalni ishlab chiqaruvchi tizim sifatida taъlimga бўлган эътиборning ҳам oshishiga олиб келади. Япон олими Й.Масуда таъкидлаганидек, “Таълим тизимидаги радикал ўзгарishlar insoniyat tarixida катта аҳамият касб этади, chunki tabiiy muhit bir tomonlama transformatsiyalashgan, moddiy isteъmol kengaygan industrial jamiyattan insonning ўzining ўzgarishi tufayli tabiat bilan muştarak mavjud

бўлишни кўзда тутувчи ахборот жамиятига ўтиш айнан шу ўзгаришлар билан боғлиқ”¹.

Бундан ташқари “замонавий шароитда инсон салоҳиятига капитал қўйилмалар унинг бошқа йўналишларига нисбатан энг самарали қўйилмалар сифатида тан олинмоқда”. Бу қўйилмалар орасида таълимга киритилган инвестициялар асосий ўринга эга. Таълим тизимидаги муаммоларни етарли даражада баҳоламаслик ёки уни рад этиш муқаррар равишда ҳам макроиктисодий, ҳам минтақалар даражасида рақобатбардошлик ва хавфсизликнинг пасайишига олиб келади.

Таъкидлаш лозимки, ҳар қандай модернизация шакли давлатнинг фаол ижтимоий сиёсатига таянади. Бу сиёсатнинг деталлари бир-биридан фарк қилиши мумкин, аммо уларда оммавий таълим, юқори малакали кадрлар тайёрлашга эътибор, фундаментал ва амалий тадқиқотларни рағбатлантириш, оммавий соғлиқни сақлашни ривожлантириш каби жиҳатлар албатта мавжуд бўлади. Зеро, ижтимоий тараққиётсиз иқтисодий ривожланишни таъминлаб бўлмайди.

МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ

Ижтимоий соҳанинг моҳияти, таълим тизимининг инсон капиталини шакллантириш ва ривожлантиришдаги ўрни ва роли А.Г.Аганбегян², Ё. Масуда, А.В.Божечкова, В.А. Садовничий, А.А.Акаев, А.В.Коротаев, С.Ю.Малков ва бошқаларнинг илмий тадқиқотларида ёритилган.

Ижтимоий соҳа иқтисодиёти, уни давлат томонидан тартибга солишнинг асосий йўналишлари, Ўзбекистонда ижтимоий соҳа ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари, таълим тизими ривожланиши

¹Masuda Y. Managing in the information Society: Releasing synergy Japanese style. Oxford, 1990. – P. 44.

²Аганбегян А.Г. Человеческий капитал и его главная составляющая — сфера «экономики знаний» как основной источник социально-экономического роста //Экономические стратегии. – 2017. - №3. – С.66-79, 2017. – №4 – С.6-21.; 1. Masuda Y. Managing in the information Society: Releasing synergy Japanese style. Oxford, 1990. – P. 44.; Божечкова А.В., Клячко Т.Л., Кнобель А.Ю., Лощенкова А.Н., Любимов И.Л., Синельников-Мурылев С.Г. Образование и экономический рост. – М.: Издательский дом “Дело” РАНХ и ГС, 2019. – 120 с.; Качество образования, эффективность НИОКР и экономический рост: количественный анализ и математическое моделирование / В.А.Садовничий, А.А.Акаев, А.В.Коротаев, С.Ю.Малков. - М.: URSS: ЛЕНАНД, 2016. – 347 с.

Қ.Х.Абдурахмонов, А.Ш.Бекмуродов, А.В.Ваҳобов, Д.Х.Вахабова ва бошқалар томонидан ўрганилган³.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Тадқиқотда иқтисодий-статистик, тизимли таҳлил, таққослаш ва бошқа замонавий илмий ўрганиш усулларида фойдаланилди. Шунингдек, соҳага оид таълим ташкилотларининг таълим тизимида доир таҳлилий маълумотлари, қонун ҳужжатлари, халқаро илмий нашрлар базалари маълумотларидан фойдаланилди.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Ўзбекистонда ижтимоий сиёсатнинг муҳим йўналишларидан бири инсон капитални жамғаришга инвестицияларни қўпайтиришдан иборат ҳисобланади. Унда таълим соҳасини ривожлантириш ва уни замонавий талаблар асосида ислоҳ қилишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Зеро, ёшларни инновацион ва креатив фикрлайдиган замонавий кадрлар сифатида тайёрлаш мамлакат келажагини таъминлашда муҳим аҳамият касб этади.

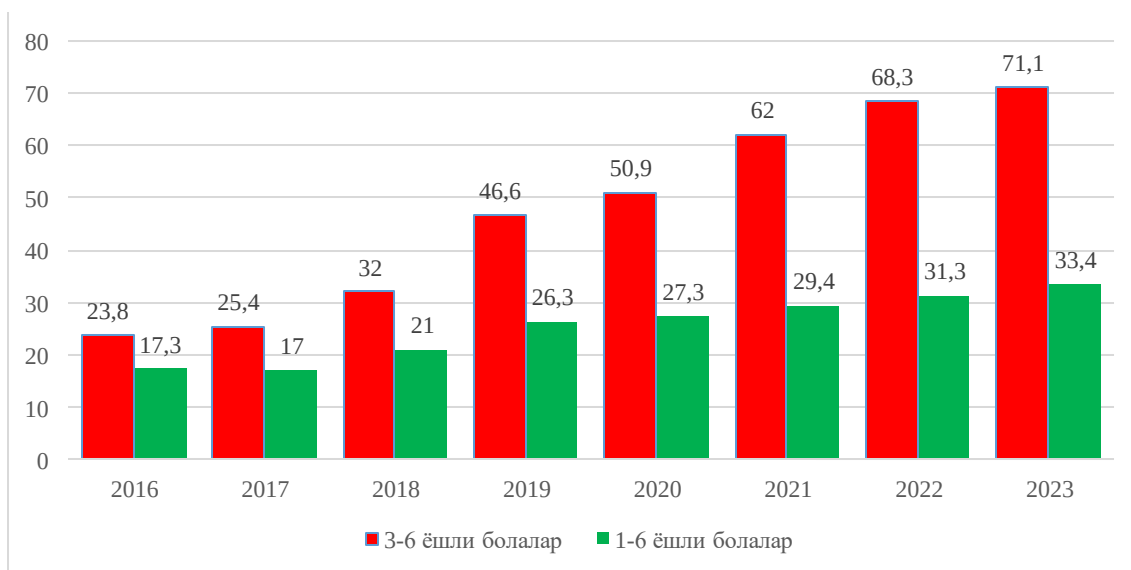
Сифатли таълим тизими таъминланган шароитда Ўзбекистон аҳолиси таркибида ёшлар улушининг юқорилиги ва аҳолининг нисбатан юқори суръатларда ўсиб бораётганлиги мамлакат ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг муҳим омилларидан бўлиши мумкин. Мамлакат аҳолиси 2000-2024 йиллар давомида 24487,7 минг кишидан 36799,8 минг кишига, яъни 1,5 баробарга қўпайди⁴. Бу ушбу салоҳиятдан ялпи ички маҳсулот ҳажмининг юқори даражада ва узок муддатга ўсишини таъминлаш, аҳоли фаровонлигини ошириш, камбағалликни сезиларли даражада қисқартириш йўлида фойдаланиш имкониятини беради.

³ Ижтимоий соҳа иқтисодиёти //И.ф.д, проф. Қ.Х. Абдурахмонов таҳрири остида. – Т.: Иқтисодиёт, 2013. – 418 б.; Бекмуродов А.Ш. и автор. колл. Человеческое развитие. Учебник. – Т.: Фан ва технология, 2012. – 376 с.; A.V.Vahabov, Zaxidova Sh.Sh., Xajibakiyev va boshqalar. Ijtimoiy siyosat. – Т.: MUMTOZ SO‘Z, 2019. – 312 б.; Вахабова Д.Х. Социальные инвестиции в человеческий интеллектуальный капитал и оценка их эффективности // Молия. – Ташкент, 2016. – №6.– С. 94-101.

⁴ <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/demography-2>

Маълумки, мактабгача таълим болалар ривожланишининг ўзига хос босқичи бўлиб, умумий таълимнинг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, болаларнинг эрта ривожланишига инвестициялар киритиш кўп жиҳатдан истикболда мактаб ва профессионал таълимга киритиладиган қўйилмалар самарадорлигини белгилаб беради⁵. Шу муносабат билан ривожланган мамлакатларда болаларнинг эрта ривожланишига алоҳида эътибор қаратилмоқда ва имкон қадар мактабгача тарбия муассасаларига болаларни кичик ёшидан жалб этмоқдалар.

Ўзбекистонда ҳам сўнгги йилларда мактабгача таълим тизимида муҳим ўзгаришлар юз берди. Хусусан, 3-6 ёшли болаларнинг мактабгача таълим ташкилоти билан қамраб олиниши 2016 йилда 23,8 фоиздан 2023 йилда 71,1 фоизгача ўсди (1-расм).

1-расм. Ўзбекистонда 1-3 ёшли ва 3-6 ёшли болаларнинг мактабгача таълим ташкилоти билан қамраб олиниши, %⁶

Агар 2017 йилда мактабгача таълим муассасалари тарбияланувчилари сони 732,9 мингни ташкил этган бўлса, 2023 йилга келиб 2,2 млн кишига етди (2019 йилдан бошлаб Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим

⁵ https://my.vanderbilt.edu/petersavelyev/files/2012/01/Heckman_etal_2010_Perry_Econ_Return_Rus_FB.pdf

⁶ <https://siat.stat.uz/reports-filed/1936/table-data>

ваазирлиги томонидан тақдим этилган оилавий нодавлат мактабгача таълим ташкилотлари тарбияланувчилари тўғрисидаги маълумотларни қўшиб ҳисоблаганда). Ушбу кўрсаткичларга эришиш учун 2017-2023 йиллар давомида мактабгача тарбия муассасалари сони 5186 тадан 8412 тага, нодавлат мактабгача тарбия муассасалари сони 247 тадан 1826 тага етказилди (1-жадвал).

Мактабгача ва мактаб таълими вазирлиги маълумотларига кўра, охириги беш йилда (2017-2022 йиллар) 6598 та давлат, 833 та хусусий, 1313 та давлат хусусий шерикчилиги асосидаги ва 20676 та оилавий нодавлат мактабгача тарбия муассасалари очилди ва уларнинг умумий сони 29420 тани ташкил этди⁷. Бу даврда мактабгача таълим ташкилотлари педагогик ходимларининг сони 63,3 минг кишидан 131,7 минг кишига, оилавий нодавлат мактабгача таълим ташкилотларини ҳам қўшиб ҳисоблаганда 151,7 минг кишига етди, яъни қарийб 2,4 мартага кўпайди.

1-жадвал.

Ўзбекистонда мактабгача таълим ташкилотлари ривожланишининг асосий кўрсаткичлари, йил охирига⁸

Кўрсаткичлар	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Мактабгача таълим ташкилотлари сони – жами, бирлик	5186	6381	6968	7753	7868	8412
шаҳар жойларида	3139	3500	3779	4151	4129	4430
қишлоқ жойларида	2047	2881	3189	3602	3739	3982
Нодавлат мактабгача таълим ташкилотлари сони – жами, бирлик	247	754	1105	1670	1549	1826
шаҳар жойларида	232	480	711	1013	942	1099
қишлоқ жойларида	15	274	394	658	607	727
Мактабгача таълим ташкилотларида жойлар сони, минг бирлик	733,9	807,2	945,5	1155,7	1260,3	1372,6
шаҳар жойларида	503,5	526,0	603,4	674,1	714,0	777,6
қишлоқ жойларида	230,4	281,2	342,1	481,6	546,3	595,0
Нодавлат мактабгача таълим ташкилотларида жойлар сони, минг бирлик	19,7	37,2	86,4	106,7	122,3	159,7
шаҳар жойларида	18,4	27,8	56,9	63,9	73,3	92,6
қишлоқ жойларида	1,3	9,4	29,5	42,8	49,0	67,1
Мактабгача таълим ташкилотларида болалар сони, минг киши	732,9	874,4	1115,4	1196,4	1321,4	1455,8
қиз болалар	350,2	412,2	532,7	573,4	637,2	699,3

⁷ https://www.uzedu.uz/ru/page/press_reliz

⁸ <https://siat.stat.uz/reports-filed/1936/table-data>
www.sharqjurnali.uz

ўғил болалар	382,7	462,2	582,7	623,0	684,2	756,5
Нодавлат мактабгача таълим ташкилотларида болалар сони, минг киши	15,8	27,9	69,1	98,1	115,0	151,3
қиз болалар	7,4	13,2	31,4	45,3	54,1	72,6
ўғил болалар	8,4	14,7	37,7	52,8	60,9	78,7
Мактабгача таълим ташкилотларининг педагог ходимлари сони, минг киши	63,3	81,1	96,4	106,8	116,0	131,7
шаҳар жойларида	44,2	52,0	58,7	63,1	66,0	73,4
қишлоқ жойларида	19,1	29,1	37,7	43,7	50,0	58,3

Шуни ҳам қайд этиш лозимки, мамлакатимизда қишлоқ ҳудудларида мактабгача тарбия муассасаларини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Хусусан, 2022 йилда жами давлат мактабгача тарбия ташкилотларининг 39,5 фоизи, нодавлат мактабгача тарбия ташкилотларининг атиги 6,1 фоизи, мактабгача таълим ташкилотлари педагогик ходимларининг 30,2 фоизи қишлоқ жойлар ҳиссасига тўғри келган бўлса, 2022 йилга келиб бу кўрсаткичлар мувофиқ равишда 47,3; 39,8 ва 44,3 фоизга етди.

Юқоридаги ижобий ўзгаришларга қарамасдан, мамлакатимизда мактабгача таълим соҳасида ҳал этилиши лозим бўлган муаммолар кўлами кенг. Хусусан:

- **мактабгача таълим билан қамраб олишнинг нисбатан паст эканлиги (айниқса, қишлоқ ҳудудларида).** Бугунги кунда Ўзбекистонда 3 ёшдан 6 ёшгача болаларнинг мактабгача тарбия билан қамраб олиниш даражаси 71,1 фоизни ташкил этса, 1 ёшдан 6 ёшгача болаларнинг қамраб олиниш даражаси 33,4 фоизни ташкил этади. Бундан шундай хулоса қилишимиз мумкинки, мактабгача тарбия билан қамраб олинган болаларнинг асосий қисми 5-6 ёшли болалар бўлиб, 2-3 ёшдаги болаларнинг салмоғи сезиларли даражада паст;

- **педагогик ходимлар малакасининг етарли даражада юқори эмаслиги.** Бу ҳолат болаларнинг мактабгача таълим билан қамраб олинишига ҳам салбий таъсир кўрсатмоқда. Гарчи 2017-2022 йилларда олий маълумотли мактабгача тарбия ташкилотларидаги педагогик ходимларнинг улуши 21,6

фоиздан 33,8 фоизгача ўсган бўлса-да⁹, бу кўрсаткич паст даражада сақланиб қолмоқда. Бугунги кунда давлат мактабгача таълим ташкилотларида 1 педагогик ходимга 11,05 нафар тарбияланувчи тўғри келади;

- **мактабгача таълим ташкилотларининг хаддан ташқари юкланганлиги.** Пойтахт, вилоят ва туман марказларидаги мактабгача тарбия муассасаларида гуруҳлардаги болалар сонининг меъёрга нисбатан 1,5-2 марта кўплиги кузатилади;

- **мактабгача таълим ташкилотлари моддий-техника ҳолатининг талаб даражада эмаслиги.** Бугунги кунда мактабгача таълим ташкилотларининг моддий-техника ҳолатини яхшилаш борасида салмоқли ишлар амалга оширилмоқда. Хусусан, 2017-2022 йиллар давомида 438 та давлат мактабгача таълим ташкилотларининг қурилиши эвазига 60335 та, 2064 та мактабгача таълим ташкилотларини реконструкция қилиш эвазига 13980 та янги жойлар барпо этилди. Биргина 2022 йилда 42716 ўринга мўлжалланган мактабгача таълим муассасалари қуриб ишга туширилди. 785 та давлат таълим ташкилотлари тўлиқ таъмирдан чиқарилди. Шунга қарамасдан, мавжуд давлат мактабгача таълим ташкилотларининг катта қисми (20 фоизга яқини) таъмирлашга муҳтож. Шунингдек, бу ташкилотларнинг замонавий ўқув-методик материаллар ва кўргазмали қуроллар билан таъминланиши ҳам талаб даражасида эмас;

- **ота-оналар томонидан бола шахсининг шаклланишида мактабгача таълимнинг аҳамиятига етарли даражада баҳо берилмаётганлиги.** Бундай ҳолатнинг юзага келишига юқорида саналган муаммоларнинг мавжудлиги ҳам ўз таъсирини кўрсатмоқда;

- **қишлоқ ҳудудларида мактабгача таълимнинг паст даражада ривожланганлиги.** Ўзбекистонда жами аҳолининг деярли ярми қишлоқ ҳудудларида яшаши, қишлоқ ҳудудларида туғилиш даражасининг шаҳарларга

⁹ https://www.uzedu.uz/y3/page/press_reliz
www.sharqjurnali.uz

нисбатан юқорилиги ва болалар сонининг кўплигига қарамасдан қишлоқ жойлари мактабгача таълим ташкилотларининг сони жиҳатидан ҳам, сифати жиҳатидан ҳам сезиларли даражада шаҳарлардан орқада қолмоқда.

Мактаб таълими инсон капиталининг шаклланишида муҳим аҳамият касб этади. Кишилар дастлабки таълим кўникмаларини мактаблардан оладилар. Шу сабабли сўнгги йилларда Янги Ўзбекистонда мактаб таълим соҳасини замонавий талаблар асосида ташкил этиш бўйича қатор амалий ишлар амалга оширилди. Хусусан, 2017 йилдан эътиборан мамлакат тўлиқ $9+3=12$ йиллик таълим тизимидан 11 йиллик ўқишга ўтилди. Кўпчилик томонидан бу қарор тўғри эканлиги эътироф этилди.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, Ўзбекистонда умумтаълим мактаблари сони ўсиш тенденциясига эга бўлмоқда (2-жадвал). Хусусан, 2019-2020 ўқув йилига нисбатан 2023-2024 ўқув йилида жами умумтаълим мактаблари сони 660 тага ёки 6,5 фоизга кўпайди ва 10750 тани ташкил этди. Бу даврда қишлоқ жойларда умумтаълим мактаблари сони 1,7 фоизга кўпайиб, 6333 тага етган бўлса (жами умумтаълим мактабларининг 58,9 фоизи), шаҳар жойларда 6,6 фоизга ошди ва 4117 тани ташкил этди.

Таҳлил қилинаётган давр мобайнида 10-11-синфларнинг очилиши муносабати билан умумтаълим мактабларидаги ўқувчилар сони кескин ортди: агар 2019-2020 ўқув йилида ўқувчилар сони 6168,2 минг кишини ташкил этган бўлса, 2023-2024 ўқув йилида 6645,1 минг кишига етди (кўшимча ўсиш 7,7 фоиз). Айни вақтда Ўзбекистон ҳукумати томонидан педагогик кадрлар тайёрлаш тизимини ислоҳ қилиш бўйича амалга оширилган ижобий чоратadbирлар натижасида ўқитувчилар сони ҳам ўсиш тенденциясига эга бўлди. Хусусан, 2019-2020 йилига нисбатан 2023-2024 ўқув йилида умумтаълим мактаблари ўқитувчилари сони 501 минг кишидан 547,8 минг кишига етди, яъни 9,3 фоизга кўпайди.

2-жадвал.

Ўзбекистонда умумтаълим муассасалари ривожланишининг асосий кўрсаткичлари, ўқув йили бошига¹⁰

Кўрсаткичлар	2019/ 2020	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023	2023/ 2024
Умумтаълим муассасалари сони динамикаси (ўқув йили бошига, бирлик)	10090	10181	10289	10522	10750
Шаҳар	3861	3893	3921	3951	4117
Қишлоқ	6229	6288	6368	6571	6633
Умумтаълим муассасаларидаги ўринлар сони (ўқув йили бошига, минг киши)	4914,1	5005,7	5211,7	5283,9	5304,3
Шаҳар	2455,5	2487,5	2541,7	2571,3	2560,7
Қишлоқ	2458,6	2518,2	2569,3	2712,5	2743,6
Умумтаълим муассасаларидаги ўқувчилар сони (ўқув йили бошига, минг киши)	6168,2	6287,9	6304,6	6461,7	6645,1
Умумтаълим муассасаларининг ўқитувчилар сони (ўқув йили бошига, ўриндошларсиз, минг киши)	501,0	523,3	529,1	541,5	548,5
Шаҳар	234,3	246,4	247,4	246,3	242,2
Қишлоқ	266,7	276,9	281,7	295,2	306,3
Олий маълумотли ўқитувчиларнинг улуши, %	85,4	87,8	90,1	90,1	90,8
1 нафар ўқитувчига тўғри келадиган ўқувчи сони	12,7	12,4	12,4	12,4	12,1

Шуни алоҳида қайд этиш лозимки, сўнгги йилларда умумий ўрта таълим ташкилотларида олий маълумотли ўқитувчилар сони йилдан йилга ортиб бормоқда. Агар 2019-2020 ўқув йилида олий маълумотли ўқитувчиларнинг сони 415,7 минг кишини ташкил этиб, жами ўқитувчиларнинг 85,4 фоизи олий маълумотга эга бўлган бўлсалар, 2023-2024 ўқув йилида бу кўрсаткичлар мувофиқ равишда 498,1 минг киши ва 90,8 фоизга тенг бўлди.

Умумтаълим мактаблари ўқитувчилари сонининг ўқувчилар сонига нисбатан юқорироқ суръатларда кўпайиши натижасида бир нафар ўқитувчига тўғри келадиган ўқувчилар сони 12,7 дан 12,1 гача пасайди.

Маълумки, ривожланган мамлакатларда таълим тизимининг ривожланиши бевосита нодавлат таълим тизимининг ривожланиши билан яқиндан боғлиқ. Гап шундаки, рақобат курашининг кучайиши шароитида таълим тизимида янги таълим технологиялари ва ресурслар айнан нодавлат таълим ташкилотлари орқали кириб келади. Соғлом рақобат таълим

¹⁰ <https://siat.stat.uz/reports-filed/2726/table-data>
www.sharqjurnali.uz

хизматлари сифатини оширадиган, ўз-ўзини ривожлантириш учун зарурий шарт-шароитларни шакллантирадиган кўринмас куч ҳисобланиб, давлат таълим хизматларини тақдим этишдаги юкнинг ҳам бир қисмини ўз зиммасига олади. Шу нуқтаи назардан Ўзбекистон Республикасида нодавлат умумтаълим ташкилотлари сонининг йилдан-йилга ортиб бораётганлигини ижобий тенденциялардан бири сифатида эътироф этиш лозим (3-жадвал).

3-жадвал.

Ўзбекистонда фаолият юритаётган нодавлат умумтаълим ташкилотларининг асосий кўрсаткичлари¹¹

Кўрсаткичлар	2019/ 2020	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023	2023/ 2024
Фаолият юритаётган нодавлат умумтаълим ташкилотлари сони, бирлик	91	102	135	194	295
Нодавлат умумтаълим ташкилотларидаги ўқитувчилар сони, бирлик	2353	2859	3578	5014	7740
Нодавлат умумтаълим ташкилотларидаги ўқувчилар сони, бирлик	21042	26970	30553	45927	64103
1 нафар ўқитувчига тўғри келадиган ўқувчилар сони	8,94	9,43	8,54	9,16	8,3

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, агар 2019-2020 ўқув йилида республикада 91 та нодавлат умумтаълим муассасалари фаолият юритган бўлса, 2023-2024 ўқув йилига келиб мазкур кўрсаткич 295 тага етди. 2023-2024 ўқув йилида нодавлат умумтаълим ташкилотларида таҳсил олаётган ўқувчилар сонини 2019 йилга нисбатан таққослаганда 3 мартадан зиёдроққа кўпайди. Шунингдек, 2023-2024 йилда нодавлат умумтаълим ташкилотларида фаолият юритаётган ўқитувчилар сони 2019 йилга нисбатан 3,2 мартага кўпайган. Нодавлат умумтаълим ташкилотларида бир нафар ўқитувчига 8,3 нафар ўқувчи тўғри келмоқда.

Сўнгги йилларда умумтаълим муассасаларини ривожлантириш, уларнинг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш бўйича қатор ижобий ишлар амалга оширилганлигига қарамай, бу соҳада ҳал этилиши лозим бўлган

¹¹ <https://siat.stat.uz/reports-filed/1939/table-data>
www.sharqjurnali.uz

муаммолар кўлами анча кенглигини таъкидлаш лозим. Бу муаммоларни шартли равишда уч гуруҳга ажратиш мумкин:

1. Умумтаълим мактабларидаги инфратузилма билан боғлиқ муаммолар.
2. Ўқитувчилар билан таъминланиш билан боғлиқ муаммолар.
3. Ўқувчиларнинг билим олиши сифати билан боғлиқ муаммолар.

Биринчи гуруҳ муаммолар тўғрисида фикр юритганда, энг аввало, шуни кайд этиш лозимки, бугунги кунда мактаблар учун яратилган шарт-шароитлар кониқарли даражада эмас. Мактаблардаги ўринлар ва ўқувчилар сони ўртасидаги номуносивблик туфайли, 1 та ўқувчи ўрнига 1,25 та ўқувчи тўғри келмоқда. Натижада 2023-2024 ўқув йилида жами 4,5 млн ўқувчи (68,1 %) биринчи сменада, 2,1 млн ўқувчи (31,8 %) иккинчи сменада, 1,5 минг ўқувчи (0,1 фоиз) учинчи сменада таҳсил олди¹².

Шунингдек, бугунги кунда умумтаълим мактабларининг 37,8 фоизда ошхона ёки буфет, 5 фоизда кутубхона, 21 фоизда спорт зали мавжуд эмас. Мактабларнинг бор-йўғи 30 фоизи канализацияга эга. Республикадаги 15,9 фоиз, 1 658 та таълим муассасаси капитал таъмирга муҳтож, уларнинг 63 фоизи қишлоқ ҳудудларида жойлашган¹³.

Мактабларнинг 4,3 фоизи, 451 таси авария ҳолатида, уларнинг ҳам катта қисми, яъни 60,7 фоизи қишлоқ жойларига тўғри келади. Компьютерларнинг 71,6 фоизи интернет тармоғига уланган, 28,4 фоизи эса уланмаган, қишлоқ жойларда эса 69,4 фоизи уланган, 30,6 фоизда йўқ¹⁴.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Фан-техника тараққиётининг юксалиши “билимлар иқтисодиёти” ва такрорланмас компетенцияларни шакллантирган бугунги кунда ижтимоий соҳани давлат томонидан тартибга солиш жамиятдаги ўзгаришлар, ўз манфаатлари ва имкониятларидан келиб чиққан ҳолда янги иқтисодиётни

¹² <https://stat.uz/uz/default/choraklik-natijalar/39033-2023-2#yanvar-dekabr>

¹³ https://imrs.uz/publications/articles-and-abstracts/talim_sifati

¹⁴ https://imrs.uz/publications/articles-and-abstracts/talim_sifati

шакллантиришга қодир бўлган инновация агентлари кенг қатламининг пайдо бўлишини рағбатлантиришга йўналтирилиши лозим. Бошқача қилиб айтганда, ижтимоий сиёсат инсоннинг тадбиркорлик ва ижодий салоҳиятини юзага чиқаришга кўмаклашиши зарур. Зеро, постиндустриал жамиятда инсон капитали бош агент ва янги иқтисодиётнинг туганмас ресурси сифатида намоён бўлади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Аганбегян А.Г. Человеческий капитал и его главная составляющая — сфера «экономики знаний» как основной источник социально-экономического роста // Экономические стратегии. – 2017. - №3. – С.66-79, 2017. – №4 – С.6-21.
2. Ижтимоий соҳа иқтисодиёти // И.ф.д., проф. Қ.Х. Абдурахмонов таҳрири остида. – Т.: Иқтисодиёт, 2013. – 418 б.
3. Бекмуродов А.Ш. и автор. колл. Человеческое развитие. Учебник. – Т.: Фан ва технология, 2012. – 376 с.
4. A.V.Vaxabov, Zaxidova Sh.Sh., Xajibakiyev va boshqalar. Ijtimoiy siyosat. – Т.: MUMTOZ SO‘Z, 2019. – 312 б.
5. Вахабова Д.Х. Социальные инвестиции в человеческий интеллектуальный капитал и оценка их эффективности // Молия. – Ташкент, 2016. – №6. – С. 94-101.
6. Masuda Y. Managing in the Information Society: Releasing synergy Japanese style. Oxford, 1990. – P. 44.
7. Божечкова А.В., Клячко Т.Л., Кнобель А.Ю., Лощенкова А.Н., Любимов И.Л., Синельников-Мурылев С.Г. Образование и экономический рост. – М.: Издательский дом “Дело” РАНХ и ГС, 2019. – 120 с.
8. Качество образования, эффективность НИОКР и экономический рост: количественный анализ и математическое моделирование / В.А.Садовничий, А.А.Акаев, А.В.Коротаев, С.Ю.Малков. - М.: URSS: ЛЕНАНД, 2016. – 347 с.
9. <https://siat.stat.uz/reports-filed/2726/table-data>
10. https://www.uzedu.uz/y3/page/press_reliz
11. https://imrs.uz/publications/articles-and-abstracts/talim_sifati
12. <https://stat.uz/uz/default/choraklik-natijalar/39033-2023-2#yanvar-dekabr>